

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ДИЗАЙНЕРА В ПРОЦЕСІ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Володимир Прусак

Національний лісотехнічний університет України

Анотація:

У статті висвітлено роль екологічної свідомості у професійній діяльності фахівця. З'ясовано, що екологічну свідомість розуміють як ціннісні настанови, спрямовані на збереження, відновлення й раціональне використання природи. Доведено, що науковий аспект виходу з екологічної кризи передбачає формування в особистості екоцентричного типу екологічної свідомості. Сформульовано базові положення формування екологічної свідомості майбутнього дизайнера в системі неперервної освіти, зокрема такі, як: орієнтація на концепцію цілісного середовищного дизайну; формування системи ціннісних екодизайнерських настанов; усвідомлення синергетичного характеру екологічних процесів і причетності до збереження природи у процесі професійної діяльності; усвідомлення цілісності світу, де людина є атрибутивним складником; формування професійно спрямованої екологічної картини світу.

Ключові слова:

природа; екологія; підготовка дизайнера; екологічна освіта; екологічні знання; екологічна свідомість.

Аннотация:

Прусак Владимир. Формирование экологической сознательности будущего дизайнера в процессе непрерывной профессиональной подготовки.

В статье освещена роль экологической сознательности в профессиональной деятельности специалиста. Выявлено, что экологическую сознательность понимают как ценностные установки, направленные на сохранение, обновление и рациональное использование природы. Доказано, что научный аспект выхода из экологического кризиса предусматривает формирование у личности экоцентрического типа экологической сознательности. Сформулированы базовые положения формирования экологической сознательности будущего дизайнера в системе непрерывного образования, в частности такие, как: ориентация на концепцию целостного дизайна среды; формирование системы ценностных экодизайнерских установок; осознание синергетического характера экологических процессов и причастности к сохранению природы в процессе профессиональной деятельности; формирование профессиональной направленности экологической картины мира.

Ключевые слова:

природа; экология; подготовка дизайнера; экологическое образование; экологические знания; экологическая сознательность.

Resume:

Prusak Volodymyr. Forming environmental awareness of future designers in the process of continuous professional training

The article investigates the role of environmental awareness in the professional activity of a specialist. It is established that environmental awareness is interpreted as value guidelines aimed to the preserving, restoring and rational nature use. It is shown that scientific aspect of overcoming the ecological crisis implies forming an ecocentric type of environmental awareness. The author has formulated basic principles of forming environmental awareness of a future designer in the system of continuous education, such as: orientation to the concept of integral environmental design; forming the system of value ecodesign guidelines aimed to the preserving, restoring and rational nature use; understanding synergetic nature of ecological processes and conservation of the environment in the process of future professional activity; forming the professionally-oriented ecological picture of the world.

Key words:

nature, ecology, training of a designer, ecological education, ecological knowledge, environmental awareness.

Постановка проблеми. У сучасних умовах усе більшої актуальності набуває необхідність екологічної переорієнтації свідомості людини. Такий процес стає можливим за умов переосмислення самої людини [8]. Формування екологічної свідомості передбачає таку перебудову поглядів і уявлень людини, коли засвоєні нею екологічні норми стають водночас і нормами її поведінки щодо природи. У тому разі, коли екологічні знання вже сприйняті людиною, але не становлять для неї імператив поведінки, навряд чи можна говорити про наявність у людини екологічної свідомості в повному розумінні цього слова. Швидше може йтися про наявність більшою або меншою мірою її передумови у вигляді простої поінформованості [6, с. 10]. Необхідність переходу освітньо-виховної екології на нові науково-природничі засади усвідомлюється сьогодні й науковцями, і педагогами-практиками, і суспільством загалом. Однак перехід освіти до навчання молоді на принципах нової екологічної парадигми є складним

завданням. Докорінних змін потребують понятійний і категоріальний апарати, логіка викладання предмета й методологія екологічної освіти. Про це свідчать численні авторські навчальні програми, нові посібники з екології, які ще не повністю позбулися схоластики, догматизму, а то й звичайного неучтва [4].

Процес становлення екоцентричної свідомості завжди пов'язаний із формуванням у молоді, що навчається, рис моральності й гуманності, тобто з розвитком духовного світу людини. Учні усвідомлюють, що перш ніж користуватися ресурсами природної системи для задоволення особистих потреб, необхідно сто разів подумати про беззбиткові шляхи такого роду дії. Отже, екологічна освіта почала трактуватися як безперервний навчальний процес, спрямований на засвоєння людиною систематизованих знань, умінь і навичок, який формує не лише відповідальне ставлення людини до навколишнього природного середовища, а й спільну екологічну культуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній філософії безпосередньо проблемі виникнення й розвитку екологічної свідомості присвячені роботи Р. Біджієвої, Н. Бірюкова, А. Валітової, О. Варго, Е. Гірусова, С. Дерябо, Т. Іванової, Т. Казначєєва, А. Кочергіна, В. Пустовойтова, В. Сітарова, Л. Яо, В. Ясвіна. Важливі наукові розробки з цієї проблеми належать таким авторам, як М. Дробноход, Ф. Вольвач, С. Іващенко, Б. Мукушев, Л. Сидоренко, Г. Тарасенко та ін.

Попри наявність важливих публікацій у цьому напрямі, проблема теоретичного осмислення можливостей формування екологічної свідомості фахівця, оновлення її поняттєвого та категоріального апарату, а також виявлення її особливостей у підготовці фахівців із дизайну не були предметом спеціального дослідження, що й зумовило вибір теми нашої статті.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування базових положень формування екологічної свідомості майбутнього дизайнера в системі неперервної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. В освітніх закладах України викладається низка дисциплін екологічного циклу, покликаних формувати в молоді сучасну науково-природничу картину світу, а також сприяти засвоєнню нею іманентних принципів і закономірностей розвитку природи на рівнях її структурної організації – від організму до людського суспільства і біосфери включно.

У процесі навчання учні (студенти) повинні навчитися не лише обґрунтовувати свої світоглядні позиції у сфері екології, а й користуватися здобутими знаннями в повсякденному житті. Отже, у структурі цілей екологічної освіти виразно простежуються світоглядний (буттєвий) і прагматичний (діяльнісний) аспекти: як саме людина усвідомлює себе в природі, які має зв'язки з нею, і якою, відповідно до цього, має бути її поведінка у природі. Це й становить основний зміст екологічної освіти на сучасному етапі розвитку суспільства.

Гуманітарно-світоглядна компонента екології тривалий час була прерогативою ідеологічних органів та їх численних відгалужень в освіті. Її осердя – науково-природничу основу – становила так звана загальноприйнята концепція ноосфери (ноосферна парадигма), що, як з'ясувалося, вичерпалася й виявилася недієздатною в практичному й теоретичному аспектах.

Аксіологічний сенс екодизайн-освіти полягає в тому, щоб сформувати ціннісні екологічні настанови, в основі яких – цілісне сприйняття світу, визнання не утилітарної, а загальної

цінності природи як основи життя, відповідальне ставлення до всіх проявів життя. Цілісне уявлення про світ, екологічна культура, цілісний світогляд, екологічна свідомість особистості – основа формування інтеграційної ключової компетенції будь-якого фахівця. Оволодіння цією компетенцією у процесі екологічної дизайн-освіти – нове, визначене часом завдання педагогіки вищої школи. Нові аксіологічні орієнтири, цілісний погляд на світ, ідеї екогуманізації та екологічної культури повинні сприяти становленню екологічної компетентності у професійній підготовці дизайнерів.

У зв'язку з цим екологічна компетентність дизайнера може бути представлена як здатність і готовність до реалізації екологічних ціннісних настанов і орієнтирів у професійній діяльності, проектування цілісного предметного середовища [3].

Без створеної нової освітньої моделі не можна сформувати ані екологічну свідомість, ані стійке суспільство. Адже екологічні, а отже, і валеологічні проблеми мають більш глибинний характер і сягають корінням у ті сфери людського буття, що охоплюють релігійні та світоглядні системи, суспільні норми, етнічні, людські взаємини, культуру загалом. Тільки високоосвічене та високодуховне суспільство здатне реалізувати принцип коеволуції з природою (тобто принцип спільного, узгодженого, природовідповідного розвитку).

Проблема постійного екологічно безпечного розвитку, фізичного й морального здоров'я суспільства – це насамперед проблема індивідуальної та колективної свідомості, формування якої є прерогативою системи освіти. Проблему формування світогляду учнів доцільно змістити в реальну площину екологічного виховання, з'ясування праксеологічного змісту поведінки людини в природі та її стратегії виживання, оскільки саме так формулюється найактуальніша проблема сучасності – стратегія виживання людства. А це завдання, як відомо, є прерогативою сучасної екології, яка поміж усіх дисциплін має найвідповіднішу для цього методологію, концептуальні основи та систему робочих методів [4].

Тенденція розвитку дизайну та проектної культури в цілому залежить від двох найважливіших факторів. З одного боку, це бурхливий розвиток науково-технічного прогресу, а з іншого – зумовлені ним соціальні й екологічні зміни. Стрімкий розвиток техніки спричинив багато глобальних проблем ХХ століття. Техноцентризм, техноцентристські орієнтири сучасної цивілізації визначали до останнього часу розвиток не лише технічних і

природничих, а й гуманітарних наук. На зміну технократичному мисленню сьогодні приходять нові форми усвідомлення перспектив розвитку суспільства й цивілізації. У рамках екологічного руху формується екологічна свідомість зі своїми особливими настановами, напрямками думки й цінностями.

У прагненні з'ясувати зміст і функції екології в сучасному освітньому просторі, звертається увага на взаємопов'язаність аксіологічних вимірів сучасного екологічного знання та її етичних, естетичних, художніх, філософських аспектів [8]. Екологія повинна не тільки «нав'язувати» індивідууму від імені суспільства кодекс поведінки, а й давати можливість «вписатися» в цей кодекс. Саме в екологічному контексті, на думку М. Дробнохода, поєднується матеріальне й духовне [5]. У такий спосіб відбувається посилення етичного компонента в змісті екології. Естетичне та екологічне у світогляді не просто співіснують, а й взаємодіють, впливають одне на одного. Своєрідним «катализатором» їх взаємодії є етичне як система соціально визначених норм поведінки, що вироблені людською культурою.

Під екологічною свідомістю розуміються «ціннісні настанови, націлені на збереження, відновлення й раціональне використання природи. Ціннісні настанови передбачають систему наукових знань, поглядів і переконань, що забезпечують становлення відповідального ставлення особи до навколишнього середовища в усіх видах діяльності» [7, с. 32]. Сьогодні паралельно існують два типи екологічної свідомості:

1. Антропоцентрична екологічна свідомість передбачає весь спектр природоохоронної діяльності особи або суспільства з позиції чинника корисності для людини. При цьому зміна природного середовища не аналізується. Основним критерієм екологічності місця існування людини є його комфортність і зручності.

2. Екоцентрична або біоцентрична екологічна свідомість, яка виступає як нова парадигма екологічного мислення. Тут гармонійний розвиток, або коеволюція людини та природи є вищою цінністю. Реальність навколишньої дійсності диктує мисленню необхідність відмови від антропоцентричної картини світу.

Шкідливість антропоцентричної свідомості полягає в тому, що комфортність і зручності для людини завжди досягаються величезною ціною – забрудненням навколишнього середовища. Наприклад, для виготовлення автомобіля потрібно декілька тонн залізняка. При цьому псується ґрунт, унаслідок плавлення руди в атмосферу викидається значна кількість шкідливих речовин, відбувається теплове

забруднення атмосфери Землі тощо. З позиції природничих наук ця суперечність, що характеризує сучасну цивілізацію, трактується через поняття ентропії, яке застосовується до всіх соціоприродних процесів навколишнього світу. Отже, зменшення ентропії в процесі творчої діяльності людини супроводжується зростанням її внаслідок збільшення кількості відходів виробництва, утворення продуктів згоряння тощо. Таким чином, створення зручностей для людини завжди відбувається за рахунок зростання ентропії енергетичних і матеріальних ресурсів природи, що нас оточує.

У людській свідомості віками вкорінювалася думка про невичерпність і стабільність світу. Не лише окремі люди, а й суспільство загалом звикли до аксіоматичного положення про те, що вони є похідними від навколишнього світу. Реалії ж сьогодення доводять зворотнє: стан природного та соціального середовища є похідним від діяльності людини, тому, безпосередньо, залежить від рівня культури людей і ступеня їхньої моральності. Творчий, конструктивний характер людської діяльності завжди виступає важливою умовою розвитку його екологічної культури [7]. Осмислення молоддю, що навчається, синергетичних аспектів екології сприяє формуванню в неї *екологічної картини світу*, яка співзвучна з узагальненою екологоеволюційною синергетичною картиною світу, створеною академіком Н. Моїсеєвим. Ретроспективно змальовуючи минуле природного світу, виникнення життя на Землі, учений уважає, що його першоосновою є «фундаментальна біфуркація» процесу еволюції; наступний, другий етап – «народження Розуму», виникнення й розвиток інтелекту, мислення та моральності. Моральність особливо важлива, оскільки внаслідок діяльності людини виникає «друга природа» – техносфера, що становить небезпеку як для природи, так і для людини. На певному етапі розвитку людини виник «колективний розум», за допомогою якого можна подолати проблеми, породжені розвитком техносфери. У своєму розвитку людина може й не зуміти здолати «заборонену межу» – довести біосферу до такого стану, коли в ній більше не залишиться місця для неї самої.

Нині можна спостерігати «новий виток антропогенезу», людство підійшло до нової, третьої перебудови такого ж масштабу, як і дві перші. Головна проблема – втрата можливої нестійкості біосфери як цілісної системи, частиною якої тепер є людство. Результатом втрати стабільності теперішнього стану квазірівноваги буде перехід біосфери (як і будь-якої нелінійної системи) у новий і невідомий нам стан, у якому для людини просто може

не знайтися місця. Біосфера як самоналаджувальна система (за рахунок регулювальної дії біоти, тобто елемента біосфери) до певного часу могла компенсувати змінні зовнішні навантаження. Упродовж мільярдів років вона утримувала параметри біосфери в тому вузькому інтервалі їх значень, у якому лише й міг виникнути наш біологічний вид. І це регулювання забезпечувалося, незважаючи на те, що за час існування планети біосфера Землі неодноразово зазнавала додаткових зовнішніх навантажень – коливання сонячної активності, падіння метеоритів, інтенсивний вулканізм тощо.

Сьогодні основним джерелом небезпеки для стабільності біосфери стає людина [10]. Саме діяльність цього біологічного виду стала причиною стійкого розвитку всього живого на нашій планеті. «Людина, як складна відкрита система, і водночас елемент системи більш високого рівня – Природи, її підсистеми – зобов'язана узгоджувати цілі свого розвитку з цілями розвитку Природи, інакше може виявитися небажаним елементом і бути «відбракованим», зрештою, природною системою відбору. Тому слід переглянути вкорінену настанову щодо всесилья наукового знання й людських можливостей однозначно передбачати поведінку системи. Нинішній живий і неживий світ улаштований дуже оптимально, тому будь-яка спроба його «вдосконалення» на догоду людині призводить до того, що енергетична ефективність і екологічна перевага «нового» місця існування врешті-решт виявляються нижчими за природні.

Наукове розуміння виходу з екологічної кризи бачиться в такому контексті: формування особистості з екоцентричним типом екологічної свідомості, що ґрунтується на принципах теорії самоорганізації. Постулати цієї теорії стосовно екологічної проблеми свідчать, що виживання людства можливе лише при узгодженій дії суспільства і природи (діалог між суспільством і природою); за кожний необдуманий крок людини в освоєнні об'єктів природи прийде час покоління може розплатитися дуже дорого; сьогоднішня перемога над природою може

відгукнутися завтра у формі екологічної кризи; природа чинить завжди оптимально, економно й «розумно» [7]. Знання ж, узяті із синергетики та пов'язані з питаннями виникнення флуктуацій у макроструктурі, можливості їх резонансного розростання, тобто біфуркаційно-катастрофічної «поведінки» природи при порушенні її екологічної рівноваги, здатні забезпечити розуміння людьми того, що в особливих станах нестійкості навколишнього середовища діяльність кожного може виявитися істотною для природних процесів. Розуміння того, що услід за екологічною кризою прийдуть системні кризи (соціальні, духовні тощо), повинно мобілізувати весь спектр, гуманний потенціал усіх інтелектуальних осіб (школярів, студентів, політичних діячів, підприємців, учених та ін.). Звідси постає необхідність усвідомлення кожною людиною величезного вантажу відповідальності за долю всієї соціальної системи й навколишнього світу, особливо у відрізок часу перехідного періоду, у якому опинилося наше суспільство.

Висновки. Отже, можна сформулювати базові положення формування екологічної свідомості майбутнього дизайнера в системі неперервної освіти:

- орієнтація на концепцію цілісного середовищного дизайну, що охоплює продукти промислового, графічного дизайну та архітектури;
- формування системи ціннісних екодизайнерських настанов, спрямованих на збереження, відновлення й раціональне використання природи;
- усвідомлення синергетичного характеру екологічних процесів і причетності до збереження природного середовища в процесі майбутньої професійної діяльності;
- усвідомлення цілісності світу, де людина є атрибутивним складником;
- формування професійно спрямованої екологічної картини світу.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні філософських передумов формування системи неперервної екологічної підготовки майбутнього дизайнера.

Список використаних джерел

1. Бирюкова Н. А. Проблемы формирования экологического сознания / Н. А. Бирюкова // Педагогика. – 2004. – № 10. – С. 35–42.
2. Варго О. М. Екологічна свідомість як умова становлення екологічного суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О. М. Варго. – Х., 2006. – 17 с.
3. Глазачева А. О. Формирование экологической компетентности будущих дизайнеров в профессиональной подготовке: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08

References

1. Biriukova, N. A. (2004). Problems of environmental consciousness formation. *Pedagogika*. 10. 35-42. [in Russian].
2. Varho, O. M. (2006). *Environmental consciousness as a condition of ecological society development: Author's abstract for the degree of Candidate of philosophical sciences: 09.00.03. Kharkiv*. [in Ukrainian].
3. Glazacheva, A. O. (2009). *Formation of future designers' ecological competence in professional training: Author's abstract for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.08. Moscow*. [in Russian].

- «Теория и методика профессионального образования» / А. О. Глазачева. – Москва, 2009. – 25 с.
4. Дробноход М. І. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою : кол. моногр. / М. І. Дробноход, Ф. В. Вольвач, С. Г. Іващенко. – К. : МАУП, 2000. – 76 с.
  5. Дробноход М. І. Філософія екологічної освіти: концептуальні основи / М. І. Дробноход // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 43–49.
  6. Ліпич І. І. Екологічна діяльність як складова соціокультурного процесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / І. І. Ліпич. – К., 2008. – 18 с.
  7. Мукушев Б. А. Синергетический подход к экологизации образования / Б. А. Мукушев // Вестник высшей школы. – 2008. – № 10. – С. 30–37.
  8. Сидоренко Л. І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ракурси: навчальний посібник / Л. І. Сидоренко. – К. : ПАРАПАН, 2002. – 152 с.
  9. Тарасенко Г. С. Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя (методологічний аспект): монографія / Г. С. Тарасенко. – Вінниця : РВВ ВАТ «Віноблдрукарня», 1997. – 112 с.
  10. Тарко А. Н. Н. Моисеев о проблемах развития биосферы и общества / А. Тарко // Свободная мысль. – 2002. – № 8. – С. 14–19.
  4. Drobnokhod, M. I. (2000). *Conceptual grounds of forming ecological thinking and abilities of man to make harmonious relations with nature: [Collective monograph]*. Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].
  5. Drobnokhod, M. I. (1996). Philosophy of ecological education: conceptual grounds. *Pedahohika i psykholohiia*. 3. 43-49. [in Ukrainian].
  6. Lypych, I. I. (2008). *Ecological activity as a component of socio-cultural process: Author's abstract for the degree of Candidate of philosophical sciences: 09.00.03*. Kyiv. [in Ukrainian].
  7. Mukushev, B. A. (2008). Synergetic approach to ecologization of education. *Vestnik vysshei shkoly*. 10. 30-37. [in Russian].
  8. Sidorenko, L. I. (2002). *Modern ecology. Scientific, ethical and philosophical perspectives: study guide*. Kyiv: Vyd-vo PARAPAN. [in Ukrainian].
  9. Tarasenko, H. S. (1997). *Ecological aesthetics in teacher's pofessional training (methodological aspect): Monograph*. Vinnytsia: RVV VAT "Vinobldrukarnia". [in Ukrainian].
  10. Tapko, A. N. N. (2002). *Moiseev on problems of biosphere and society development*. Vilna dumka. 8. 14-19. [in Russian].

Рецензент: Сегеда Н.А.. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Прусак Володимир Федорович

vfr@ukr.net

Національний лісотехнічний
університет України

вул. Генерала Чупринки, 103, м. Львів

79057, Україна

doi:10.7905/нвмдпу.v0i14.1058

Матеріал надійшов до редакції 03.03.2015 р.

Подано до друку 06.04.2015 р.